

Ѕ 2341

Завод за проучавање
културног развитка
-БИБЛИОТЕКА-

СРПСКИ ЈЕЗИК У НОРМАТИВНОМ ОГЛЕДАЛУ

50 одлука Одбора за стандардизацију српског језика

Приредили
Бранислав Брборић
Јован Вуксановић
Радојко Гачевић



Београдска књига
Београд, 2006

Сигнатура	Ѕ 2341
Инв. бр.	6827

УКИДАЊА ИЈЕКАВИЦЕ ЗАИСТА НИЈЕ БИЛО

Уводне напомене

Посредством Матице српске, једног од оснивача Одбора, односно Матичиног часописа *Језик данас*, у августу 2003. примили смо кратко писмо, достављено електронском поштом од Бартоломјеја Столарчика (Bartłomiej Stolarezyk), студента славистике из Пољске. Ево његовог садржаја:

Poštovani,

Ja sam student slavistike iz Poljske. Upravo spremam diplomski rad o jezičkoj situaciji u BiH. U vezi s tim zamolio bih vas da mi objasnite jedan pasus zaključka broj 13 Odbora za standardizaciju srpskog jezika, koji glasi:

U Republici Srpskoj nije bilo „ukidanja ijekavice“, kako stoji u tekstu, *nego su ustaničke vlasti na Palama u jesen 1993. g. dale prednost ekavici u jezičkom standardu, ali ne i u njegovom literarnom i razgovornom stilu, što je kasnije ušlo i u tekst Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma*. Od te prednosti nova vlast u Srpskoj odustala je početkom 1998.

Моје питање тиче се прије свега фразе *dale su prednost*. Шта то заправо значи? Како је то (формално узевши) изгледало? И како треба разумјети други дио реченице?

Обраћам се вama пошто у већини полјских публикација које спомињу језичку ситуацију у БиХ говори се о укидању ијекавице у RS.

Unaprijed se zahvaljujem na razumijevanju.

S poštovanjem,

Bartłomiej Stolarezyk

Varšava

Како би реаговање на ово писмо могло изазвати и шире стручно интересовање, одговор на њега дајемо у облику Одлуке Одбора бр. 38, који ће бити достављен цијењеном колеги из Варшаве.

Одговор

Најприје, *укидања ијекавице* није било јер оно што постоји у књижевности и јавном животу уопште, и кад би се хтјело, не може се *укинути*, нити

је у тексту Закона о службеној употреби језика и писма у Републици Српској (*Службени гласник Републике Српске*, број 15/1996) било залагања за укидање.

Нама није познато да ли су устаничке власти на Палама консултовале којег лингвисту када су припремале политичку одлуку о рјешавању језичког питања, али знамо поуздано да није консултован тадашњи први српски лингвиста и потоњи први предсједник Одбора за стандардизацију српског језика академик Павле Ивић (умро 19. 9. 1999), којем је чак у врсним неодомијерених изјава и пријекних просуђивања приписивана иницијатива за ту одлуку. Сјемамо се чак да је Павле Ивић њоме, кад је саопштена у новинама, и сам био изненађен. Неколико мјесеци касније, у вријеме припреме Другог конгреса српских интелектуалаца (одржаног 22–23. априла 1994, чији су реферати и прилози расправи објављени у књизи *Српско питање данас*, Београд, 1995), више српских лингвиста и других интелектуалаца говорило је и писало о тој теми — и критички и с разумијевањем. На самом конгресу о њој су говорили Павле Ивић и Бранислав Брборић, будући предсједник и секретар Одбора за стандардизацију српског језика (видјети зборник под наведеним насловом: стр. 50–54, Ивић; 225–228, Брборић), али и неки други филолози, књижевници и публицисти.

Тадашњи предсједник Народне скупштине Републике Српске Момчило Крајишник, који је био иницијатор те одлуке, бранио ју је ставом да сваки народ који хоће да буде нација мора имати јединствен језички стандард. Чак је наглашавао да он лично никад неће говорити скавски — мислећи на свој разговорни идиолект, који је увијек и код свакога бар помало сунстандардан — јер то и није неопходно, а још је мање било коме потребно да писци који су писали и пишу ијекавски мијењају своје (из)говорне навике. Поготову никоме није падало на памет да оно што је већ објављено ијекавски треба екавизирати. Напротив.

Та политичка одлука — на коју су могли утицати неки људи у државном врху Републике Српске, јер је међу њима било и угледних англиста, који су познавали прилике у варијантно разуђеном енглеском језику и језичке прилике другдје у Европи и свијету — донијета је у ратно вријеме и била је инспирисана чињеницом да се српски народ у БиХ изјаснио за останак у Југославији, а постојала је и уставна одредба о томе да се положај СРБиХ не може мијењати без сагласности сва три народа у тој бившој чланици СФР Југославије. Па ипак, након референдума у БиХ, с учешћем само хрватскога и (тада) муслиманског народа, бивша социјалистичка република призната је као независна држава 6. априла 1992. године — у вријеме када се није могло ни помислити да ће тадашња влада моћи контролисати цио државни простор.

Политичка одлука о језику, донијета у ратно вријеме, у јесеп 1993. године, била је потврђена у миру, готово три године касније, *Законом о*

службеној употреби језика и писма. Рат је већ био прошао, а створена су била два ентитета како би се избјегли разлози за обнављање сукоба и поновно избијање рата.

Најбоље је ипак да цитирамо првих 9 чланова Закона о службеној употреби језика и писма, релевантних за тему о којој је ријеч, које бисмо проpratили краћим коментарима (наши су *курзив* и **болд** у појединим члановима):

Члан 1.

Службеном употребом језика и писма, у смислу овог закона, сматра се употреба језика и писма у:

1. предшколским установама, основним, средњим и вишим школама, на факултетима и академијама уметности,
2. школским уџбеницима, другим наставним средствима и школским обрасцима,
3. средствима јавног обавештавања,
4. државним органима,
5. установама, предузећима и другим организацијама,
6. службеним евиденцијама и препискама,
7. исписивању службених назива, јавних натписа и јавних ознака.

Члан 2.

Васпитачи и наставници у предшколским установама и основним школама, *по правилу*, изводе васпитно-образовни рад, односно наставу, *екваским књижевним изговором*.

Наставници и ученици у средњим школама, као и наставници и студенти у вишим школама, на факултетима и академијама уметности могу користити *оба књижевна изговора српског језика*.

Члан 3.

У настави српског језика у другом, трећем и четвртном разреду основне школе обавезно се, уз ћирилично, учи и, један дан у седмици, употребљава латинично писмо.

Члан 4.

Предузећа, установе и друга правна, као и физичка лица која обављају издавачку делатност, могу употребљавати *оба књижевна изговора*, али обавезно ћирилично писмо.

Изворни текстови штампају се *без промена у изговору* и језичком изразу.

Члан 5.

Предузећа, установе и друга правна, као и физичка лица која обављају делатност јавног обавештавања и јавна гласила, штампају новине, часописе, ревије и друге периодичне публикације, односно, емитују радио и телевизијски програм *екавским књижевним изговором*.

Ауторски текстови, интервјуи и други изворни текстови и програми штампају се, односно емитују, *изговором из ћириличног сјава, уколико аутор не захтева другачије*.

Верске заједнице и национална културно-просветна друштва која негују језичку традицију народа и националних мањина у Републици Српској могу употребљавати *оба књижевна изговора и оба писма*.

Члан 6.

Државни органи, *екавским изговором* и ћиричним писмом, доносе и објављују законе, друге прописе и опште акте, доносе решења, издају јавне исправе и службене акте, израђују анализе, извештаје и друге информативне материјале, издају гласила, билтене и друге публикације.

Члан 7.

Путни правци на магистралним, регионалним и локалним путевима, називи насељених места и други географски називи и натписи у појасу поред пута исписују се ћиричним писмом.

Називи улица и тргова у насељу исписују се ћиричним писмом.

Члан 8.

Називи фирми и други службени називи, јавни натписи и јавне ознаке исписују се ћиричним писмом.

Страна представништва, уз натпис на ћиричном, могу имати натпис и на писму своје земље.

Члан 9.

Српски језик ијекавског изговора изван уједињене уједињене овим законом може се користији без ограничења.

Кад је Закон утврђиван, мање од годину дана после је рата, али и прије тога, властима Републике Српске било је јасно да њихов ентитет не може бити етнички и језички „чист“, али су се прије свега бавили питањем стандардног језика доминантне нације у том ентитету — Срба. И тада се могло штошта у томе Закону критиковати (нпр. да је у члану 1 службена употреба прешироко и недовољно прецизно захваћена и да индивидуална права корисника стандардног језика у јавном животу нису довољно прецизирана), али се никако не може извести закључак о „укидању ијекавице“. Наиме, сама чињеница да је Закон донијет на екавици и да у њој власти виде потврду идентитета и интегритета српског народа, присилно одвојеног од своје матице, с којом је 70 година био у истој држави (а и прије тога стољећима су живјели у истој држави, Турској империји) — не потврђује тезу о укидању ијекавице а још мање о њеном изгону из српскога књижевног језика. Давање предности екавском изговору имало је још један узрок: пре рата, у социјалистичком раздобљу, екавица је сматрана непожељном мада је она књижевни и стандардни изговор већег дела српског народа.

Пошто је стандардни језик у сваком случају, па и у овоме, „функционално насиље над језиком“, и пошто пројектанти стандардног језика увијек настоје, кад год за то постоје повољне прилике, да га учине што хомогенијим, том се поступку у начелу нема шта приговорити, поготову ако се узме у обзир да је стандардни језик у матичној држави српског народа у свему битноме утемељен на западним српским говорима с обију страна ријеке Дрине. Истовремено, становништво средишње Србије (косовско-ресавски дијалекат) а нарочито југоисточне Србије (призренско-тимочки дијалекат) поприлично је, у својим изворним говорима, удаљено од одавно прихваћенога стандарднојезичког модела, онога који су утемељили Вук Караџић и Ђуро Даничић. Ако би се мјерило шта је ту ко „жртвовао“, могло би се рећи да је у стварном бићу језика народ матичне државе жртвовао много више, док би изванматични дијелови у конкретном случају „жртвовали“ само ијекавицу. Уосталом, двоизговорност рефлекса прасловенског јата семантички је прелевантна. Ако неко каже *деїте*, а неко *дијетїте*, производи се звуковна, у говору релевантна разлика, која је у језичком систему потпуно прелевантна. Наравно, није наше ни да уздигемо ни да оспоравамо оно што у Закону пише, али јесте наше да о чињеницама објективно судимо. Говори ли се о категоријама „жртвовања“ и „укидања“, није згорег подсјетити на неке компаративне сличности и, истовремено, различитости. У Приштини, средишту Аутономне Покрајине Косово и Метохија, још 1968. године, када је Покрајина била неутуђив саставни дио и тадашње Србије и тадашње Југославије (с којима је Енвер Хоџина Албанија била непрекидно у лошим односима), збила се конференција о унификацији арбанашког језика, дотад издијељеног на двије прилично различите варијанте, неупо-

редиво различитије од двију редакција српскога књижевног језика, екавске и ијекавске. Једноставно, *гегска варијанџа*, својствена готово свим Арбанасима на Космету, **укинута је** у корист *џоскске*, оне у матичној држави арбанашког народа. Шест година после тога (1974) у Грчкој је с власти сишао пуковнички режим а с његовим одласком **повукла се** и *каџаревуса*, стандардни језик којим се покушао премостити јаз између старогрчког и новогрчког, у корист *димџиџија*, стандардног језика утемељеног на савременим грчким народним говорима. Унификација српског језичког стандарда није била могућа у бившој СФР Југославији а ни сада за њу нема повољних социолингвистичких прилика.

Развој потоњих језичких прилика у БиХ — у којима нација успостављена под новим називом *Бошњаци* не потврђује свој идентитет у називу *бошњачки језик* него преко назива *босански језик* прстендује на то да језички уједињује цео државни тронационални простор, о чему се Одбор прецизно изјашњавао у својим одлукама бр. 1 и 11, које се могу наћи на Интернету — указује на континуитет настојања да се омете унификација српскога језичког стандарда у корист неких других пројеката унификације.

Увјерени смо да ће цијењени млади колега из Варшаве разумјети да је тачно управо оно што и сам цитира — *да су усџаничке власти на Палама дале џредности екавиџи у језичком сџандарду, али не и у његовом литерарном и разговорном сџилу, џиџо је касније ушло у џексиџ Закона о службеној уџоџреби језика и џисма*. Заправо, из текста Закона, којим је само потврђена политичка одлука, не може се извести друкчији закључак.

За Одбор је значајно што се млади колега из Варшаве интересује за језичку проблематику у Босни и Херцеговини и на („бившем“) српскохрватском говорном простору, па ће му бити драго да он оствари што цјеловитији увид у меритум ствари. Српској науци о језику и српској језичкој култури од интереса је што потпуније познавање чињеница и о претходној и о садашњој социолингвистичкој ситуацији на оној територији која је до пре петнаестак година означавана српскохрватском.

* * *

Ова одлука утврђена је на сједници Одборове Комисије за односе с јавношћу и рјешавање неодложних питања. Сједница је одржана 18. 9. 2003. године, и њој су, кад се расправљало о предлогу ове одлуке, присуствовали сви њсни чланови: Иван Клајн, предсједник Одбора, Слободан Ремстић, потпредсједник Одбора, Бранислав Брборић, секретар Одбора, и чланови Одбора Драго Ћупић и Новица Петковић.